

Міністерство освіти і науки України
Тернопільський національний економічний університет
Факультет обліку і аудиту

кафедра аудиту, ревізії та аналізу

Курсова робота
на тему:
Експертне дослідження операцій з
дебіторами і кредиторами

Виконав: студент гр. ОЕЕМ-51
Домашенко С.М.

Перевірила: к.е.н.,доцент
Годованець

Тернопіль - 2017

ВСТУП

Перехід від падіння до зростання українського промислового виробництва потребує виробленої стратегії після кризового розвитку промисловості, спрямованої на забезпечення глибоких якісних зрушень у системі економічних відносин. Серед пріоритетних напрямків даної стратегії можна відзначити фінансове оздоровлення підприємств, і, насамперед, подолання затяжної і глибокої кризи неплатежів. Фінансова незалежність та участь вітчизняних господарюючих суб'єктів у міжнародних економічних відносинах зумовлюють необхідність безперервного забезпечення виробничого циклу оборотними засобами. Розвиток принципово нового підходу до проблем платіжно – розрахункових відносин між суб'єктами ринку зумовлює необхідність досліджувати похідну уповільнення даних відносин – дебіторська і кредиторська заборгованість.

Проблемам розвитку теорії і практики експертного дослідження та контролю дебіторської та кредиторської заборгованості присвячено ряд праць зарубіжних та вітчизняних учених – економістів: С.Д. Батехіна, І.А. Бланка, Ф.Ф. Бутинця, С.Ф. Голова, С.Грязнової, З.В. Гуцайлюка, Р. Дамарі, В.П. Завгороднього, О.Д. Заруби, В. В. Ковальова, В. Костюченко, С.І. Маслова, Є.Петрик, М.С. Пушкаря, В.С. Рудницького, Г.В. Савицької, Я.В. Соколова, В.В. Сопка, С. Хенка, К. Гувера, М.Г. Чумаченка, А. Шаповалової, М. Швайки та ін.

Разом з цим, багатоаспектність дослідження зумовлена складністю і різноманітністю суб'єктів та об'єктів розрахунково – платіжних відносин, що вплинуло на суперечливий характер нормативних документів.

Дебіторська і кредиторська заборгованість підприємства відіграє важливу роль у діяльності підприємства і являється одним із його ключових оборотних активів. Слід також відмітити, що дебіторська заборгованість до того ж є видом активу, який підлягає підвищеному ризику через свій

специфічний характер. Йдеться про те, що через погіршення якості дебіторської і кредиторської заборгованості можливе витрачання вартості дебіторської і кредиторської заборгованості або навіть її повне знецінення.

Актуальність теми експертне дослідження дебіторської і кредиторської заборгованості за товарними операціями полягає в тому, що дебіторська і кредиторська заборгованість з'являється в діяльності практично кожного підприємства, яке тільки здійснює реальну господарську діяльність. Тому ті питання, що можуть бути розглянуті з приводу дебіторської і кредиторської заборгованості, знаходять своє застосування безпосередньо у практиці здійснення обліку на підприємствах України.

Проблемність питання експертизи дебіторської і кредиторської заборгованості полягає в тому, що після переходу обліку в Україні на використання нових стандартів бухгалтерського обліку з'явилося багато нових моментів у здійсненні обліку, яким раніше не приділялося багато уваги, так як вони не застосовувалися практично у діяльності підприємств України. До цих питань відноситься, перш за все, методологія обліку розрахунків за товарними операціями. Також відносно новими є питання обліку дебіторської і кредиторської заборгованості, що оформлена вексями. На даний час існує досить багато нерозроблених питань з точки зору методології, які ще достатньо не розкриті і вирішення яких не можна вважати закінченим.

Науково – теоретична і практична значимість вказаних проблем зумовила вибір теми курсової роботи та визначила його основні напрямки.

1. Поняття економічних категорій « зобов'язання» і « заборгованість», їх взаємозв'язок та взаємозалежність

У процесі виробничо-господарської і фінансової діяльності юридичні особи вступають у певні економічні взаємовідносини з іншими контрагентами ринку, державними органами, фізичними особами тощо. У результаті цього відбуваються господарські операції (економічні дії), основними наслідками яких є виникнення претензій (вимог) і зобов'язань (боргів) у формі дебіторської та кредиторської заборгованостей, проведення розрахунків по них та інші зміни в активах (майні) і капіталі. Тому, виходячи з бухгалтерсько-технічно-процедурного окреслення фінансової стабільності підприємства, важливим є їх вірогідне облікове обчислення та відображення з метою забезпечення мінімальних гарантій користувачам і аналітикам економічної одиниці щодо достовірності, реальності і повноти (з точки зору законодавчої регламентації) наведеної інформації про ці облікові категорії.

Для забезпечення виконання зазначених завдань необхідно, насамперед, мати конкретне уявлення про ці категорії, їх економічну суть. Саме знання і розуміння змісту понять дебіторської і кредиторської заборгованостей, тобто певних претензій і зобов'язань, є передумовою ефективної організації їх обліку, контролю та експертизи.

Щоб детальніше вникнути в суть вище поставленого завдання, доцільно, на нашу думку, здійснити короткий перегляд розвитку понять дебіторської й кредиторської заборгованостей.

Так, ще в період розвитку товарно-грошових відносин з'являється кредит, застава, так звані "боргові ями". Це і мотивує потребу відображення розрахункових операцій на певних рахунках.

В країнах Стародавнього світу зароджуються першооснови розуміння і обліку дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, в Стародавній Греції

особливого розвитку облік набув саме в конторах терапедзитів (банкірів), в обов'язки яких входило здійснення обліку розрахунків між клієнтами.

Зростання кредитних відносин було джерелом розвитку бухгалтерського обліку і в Стародавньому Римі. Підприємці позичали один в одного як гроші, так і товари. Коли кредитні обороти стали досягати обсягів складних для запам'ятовування, необхідно було вести їх облік. Тому кожен господар вів запис не тільки свого майна, але й суму грошей, виданих під проценти.

Детальніше внесок окремих країн Стародавнього світу в розвиток дебіторської і кредиторської заборгованостей висвітлено в таблиці 1.

Таблиця 1

Розвиток дебіторської та кредиторської заборгованості в країнах Стародавнього світу

Країни	Період	Внесок
Іудея	1500 р. до н.е.	Розвиток торгівлі сприяв використанню контокорентної (контокорент – розрахунок) форми обліку; здійснювався запис заборгованості за матеріальні цінності, які надійшли і які відпущені на сторону. За розрахунковими операціями складалися звіти, проводилися перевірки цих звітів відповідними контролюючими органами.
Рим	6 ст. до н.е.	Виникнення принципу нарахування, відповідно до якого в обліку фіксують не тільки суми фактично виданих і отриманих засобів, але й права на одержання грошей і зобов'язання їх виплати
Греція	3 ст. до н. е.	Реформа Зенона передбачала регулярний облік дебіторської і кредиторської заборгованостей

Спочатку поняття “дебітор” і “кредитор” ототожнювалося не лише з особою, товаром, грошима, рахунком. На думку Дж. Луцатто, подвійний аспект кожної операції став можливим тому, що як дебітори і кредитори почали фігурувати не лише особи, а й предмети.

Сучасне трактування поняття дебіторської і кредиторської заборгованостей з'явилося у 8 ст. н. е.

В епоху Відродження, в період виникнення подвійної бухгалтерії, значним досягненням в області дебіторської і кредиторської заборгованостей було здійснення першої класифікації джерел покриття заборгованості за товари (готівка, кредит, обмін товарів на товари, погашення дебіторської заборгованості кредиторською). Таку класифікацію здійснив італієць Лука Пачолі.

Розвиток будь-якої економічної категорії прямо чи опосередковано стосувався дебіторської і кредиторської заборгованості. Так, в період пізнього Середньовіччя французький науковець Ж. Саварі трактував баланс як засіб для перевірки майна, вимог і зобов'язань. Особливо важливим і суттєвим є внесок Е. Дегранжа і Дж. Дзаппи, котрі почали розглядати дебіторську заборгованість як один із показників, що характеризує фінансовий стан підприємства. Французький економіст Е. Дегранж вважав активи сумою прав власника щодо підзвітних осіб і дебіторів, а пасиви – обсягом зобов'язань господарства перед власником та кредиторами.

В цей період в Іспанії основну увагу приділяли юридичній стороні обліку, згідно з якою кожен факт господарського життя розглядався як договір, і при цьому мета обліку полягала у відображенні юридичних прав і вимог учасників договорів (Дієго дель Кастілло).

Італійська школа також внесла певну частку в розвиток трактування дебіторської та кредиторської заборгованостей. Зокрема, Л. Флорі підкреслив різницю між моментом виникнення і моментом погашення зобов'язань.

В 19 ст. в італійській бухгалтерській школі юридичний напрям в своїй початковій інтерпретації (Ф.Марчі, Д.Чербоні) зводився до реєстрації зміни прав і зобов'язань осіб, що брали участь у господарському процесі. Д. Чербоні був засновником логісмографії, предметом вивчення якої були права і зобов'язання фізичних та юридичних осіб.

Представники економічного підходу Р.П. Коффі і Д.Л. Кріпп вважали, що динаміка зобов'язань є тільки наслідком господарського процесу.

У цьому напрямку ґрунтовним доробком були і погляди російського вченого періоду 19ст. Л.І. Гомберга, який працював над удосконаленням суті понять оцінки дебіторської заборгованості, врахування відсотків безнадійних боргів при відображенні дебіторської заборгованості в балансі.

До визначення термінів, що вивчаються, цікаво підходив С.І.Корецький (1926 р.): взаємовідносини двох осіб, що укладають угоду, можна подати латинськими термінами: “дебет” (винен) і “кредит” (вірить комусь). Так, у разі, коли особа, яка позичає комусь кошти, вірить – це кредит, і тоді вона іменується кредитором, особа ж, яка одержує позику, стає винною – це дебет, і тоді вона іменується дебітором.

За довгий період свого розвитку визначення понять “дебітор” і “кредитор” суттєвих змін не зазнали, але з розвитком бухгалтерського обліку і фінансів ці поняття все-таки удосконалювалися. Так, уже в 1904 році А. З. Попов дебіторську заборгованість називає боргом на користь підприємства і визначає як ту чи іншу частину господарських засобів підприємства, що вибула зі складу даного підприємства і перебуває у фактичному розпорядженні інших підприємств, виконуючи там роль капіталу.

Про те, що поняття дебіторської та кредиторської заборгованості є досить важливими в системі обліку, свідчить те, що вже у 20 ст. бухгалтерський облік характеризували з точки зору визначення цих категорій. Зокрема, французькому юристу 20 ст. належить таке трактування бухгалтерського обліку – “це відображення динаміки вимог і зобов'язань”. При цьому вимоги відображаються в активі балансу, зобов'язання – в пасиві. Співвідношення прав і вимог визначає фінансову стійкість підприємств.

Вітчизняна облікова система (план рахунків) у своїй теорії і практиці чітко відмежувала рахунки, які визнані як рахунки розрахунків. Принагідно можна відзначити, що змістове навантаження розрахунків (вимог і зобов'язань), принципово кажучи, несуть інші бухгалтерські рахунки:

“Рахунки в банку” – на якому відображають претензії підприємства і зобов’язання кредитного закладу; “Статутний капітал” – зобов’язання підприємства перед засновниками (фундаторами, акціонерами) за вкладеним капіталом; “Нерозподілені прибутки” – зобов’язання підприємства перед засновниками, акціонерами (проценти, дивіденди тощо), “Непокриті збитки” – вимога (претензія) до власного (вкладеного) капіталу; “Забезпечення майбутніх витрат і платежів” – зобов’язання з нечітко визначеною сумою і часом погашення (оплата чергових відпусток працівникам, гарантійні зобов’язання та інше); “Доходи майбутніх періодів” – зобов’язання у вигляді одержаних авансових платежів.

Основну частку розрахунків становлять взаємовідносини з зовнішніми, по відношенню до економічної одиниці, особами – дебіторами і кредиторами – за відвантажені, отримані продукцію, товари (після оплата), аванси – сплачені чи отримані, кредитні і позикові операції тощо. Зовнішня поточна діяльність є безперервним рухом цінностей (зміна прав власності) між суб’єктами господарювання і, як наслідок, виникненням та виконанням претензій і зобов’язань. В результаті таких економіко-господарських дій підприємство перманентно виступає фінансовим донором і реципієнтом: у першому випадку воно кредитує одних контрагентів (покупців, замовників, споживачів), в другому – отримує засоби у тимчасове користування від інших контрагентів (постачальників, кредитних закладів, найманих працівників та ін.). В такому контексті, виходячи з суто економічної точки зору без юридично-політекономічних ремінісценцій, трактування цих видів заборгованостей найдоцільніше розглядати як дебіторську і кредиторську.

Майже всі теоретики з бухгалтерської точки зору вбачають у розрахунках взаємну величину боргів. Практика сприймає такий стан розрахунків як “нам винні” і “ми винні”, позначаючи їх відповідно “дебіторська заборгованість” і “кредиторська заборгованість”. Першу категорію розглядають як активне, продуктивне майно і відображають в

активі балансу, другу – як пасивну категорію – борг відображають в пасиві балансу [11,с.77-78]

Дебіторська заборгованість – сума заборгованості дебіторів підприємству на певну дату. Під дебіторами розуміють юридичні та фізичні особи, які внаслідок минулих подій заборгували підприємству певні суми грошових коштів, їх еквівалентів або інших активів.

Зобов'язання – це борги (заборгованість) підприємства, які виникають внаслідок придбання товарів та послуг в кредит, або кредити, які підприємство отримує для свого фінансування.

Згідно з Загальноприйнятими принципами бухгалтерського обліку США (GAAP) зобов'язання – це ймовірні майбутні втрати економічних вигод, що впливають з існуючої у конкретного підприємства в даний момент заборгованості з передачі активів або надання послуг іншим організаціям в майбутньому за результатами минулих операцій та подій.

Згідно з П(с)БО 11 зобов'язання - це заборгованість підприємства, що виникла внаслідок минулих подій і погашення якої в майбутньому, як очікується, призведе до зменшення ресурсів підприємства, що втілюють в собі економічні вигоди.

Для розуміння організації бухгалтерського обліку зобов'язань і претензій необхідно знати визначення кожного з їх об'єктів.

Зокрема, кредит – економічні відносини, що виникають між кредитором і позичальником з приводу одержання останнім позики в грошовій або товарній формі на умовах повернення в певний строк зі сплатою відсотка.

В умовах ринкової економіки розрізняють комерційний та банківський кредит. Комерційний кредит надається організаціями одна одній у вигляді відстрочки сплати грошей за продані товари. Банківський кредит (позика) надається банками у вигляді грошових кредитів, що використовуються для розширення виробництва і в якості джерела платіжних коштів для поточної діяльності.

В системі безготівкових розрахунків для забезпечення дебіторської та кредиторської заборгованостей часто використовується вексель.

Вексель – це цінний папір, який засвідчує безперечне зобов'язання векселедавця сплатити, коли прийде строк, зазначену в ньому суму векселедержателю (власнику векселя). Вексель є не тільки формою розрахунку, але одним із видів комерційного кредиту, так як сплата за векселем відбувається не відразу, а через певний час, протягом якого сума по векселю знаходиться в розпорядженні векселедавця.

Розрізняють простий і переказний вексель; на конкретний день і зі строком з дня видачі; векселі, що підлягають до сплати по пред'явленню і через визначений час після пред'явлення.

Облігація – цінний папір, що засвідчує внесення його власником грошових коштів і підтверджує зобов'язання відшкодувати йому номінальну вартість цього цінного паперу у передбачений в ньому термін, з виплатою фіксованого відсотку, якщо інше непередбачене умовами випуску.

Основними контрагентами підприємств при закупівлі предметів та засобів праці є покупці і замовники, постачальники і підрядники.

Покупці та замовники – фізичні чи юридичні особи, що здійснюють придбання товарів, послуг чи робіт у відповідності до своїх потреб та на основі укладених договорів та угод. Особливістю замовників по відношенню до покупців є їх здатність відстроченого підходу до оплати купленого. Пов'язане це із тим, що об'єктами замовлення переважно виступають роботи і послуги, що потребують часу для їх виконання чи здійснення.

Підрядники – спеціалізовані підприємства або фізичні особи, які виконують будівельно-монтажні роботи при спорудженні об'єктів на підставі договорів підряду на капітальне будівництво.

Постачальники – це юридичні або фізичні особи, які здійснюють постачання товарно-матеріальних цінностей, надають послуги, виконують роботи [7,с.263-264].

Для того, щоб наочно представити різницю між вимогою (претензією) і боргом (зобов'язанням), потрібно глибше з'ясувати їхню економічну суть.

Що стосується суті поняття “дебіторська заборгованість”, то дослідження цього питання свідчить про відсутність єдиного його розуміння окремими авторами. Так, одна група авторів – А. Ф. Вещунова, А. Ю. Редько та автори-розробники П(с)БО10 “Дебіторська заборгованість” – до останньої відносять тільки грошові кошти. На нашу думку, таке визначення неповне, оскільки дебітори можуть заборгувати підприємству не лише кошти, а й інші активи.

Друга група авторів – Л. Е. Алексєєва, О. М. Бандурка, І. О. Бланк, Е. П. Козлова, М. Я. Коробов, Е. М. Причепій, А. М. Черній, В. Д. Гвоздецький, Л. А. Чекаль та інші – визначає дебіторську заборгованість як борги.

Третя група авторів – Г. Г. Кирейцев, І. Бернар, Ж.-К. Коллі – розуміє дебіторську заборгованість як вимоги щодо оплати, тобто боргові вимоги є еквівалентом боргу тієї особи, на яку покладається виконання обов'язку. Як і борги, боргові вимоги розглядаються з точки зору терміну їх виконання.

Найслушнішою, на нашу думку, є думка професора Я. В. Соколова, котрий стверджує, що для суб'єктів вимоги зобов'язання розподіляються так: “якщо ми розглядаємо факт із точки зору кредитора, він інтерпретується вимога, якщо з точки зору дебітора, - як зобов'язання. Вимоги лежать в основі процесу управління підприємством”[9, с.10]

Четверту групу складають М. В. Кужельний, В. Г. Лінник, які під дебіторською заборгованістю мають на увазі права на повернення боргу.

До п'ятої групи слід віднести таких авторів, як Н.В.Дембінський, І.А. Єфремов, Ю.С.Ігумнов, котрі визначають дебіторську заборгованість як кошти у розрахунках.

І, нарешті, шосту групу репрезентують В.Ф.Палій, В.В. Палій, що визначають дебіторську заборгованість як вкладення в обігові кошти.

Визначення п'ятою і шостою групами авторів дебіторської заборгованості як вкладення коштів у оборотні активи або як кошти у розрахунках (вилучені кошти), з одного боку, майже тотожні, а з другого – такий підхід також не розкриває повністю сутності поняття, і до того ж дебіторська заборгованість за П(с)БО відноситься не лише до складу оборотних, а й необоротних активів.

На нашу думку, оцінка визначень різними авторами дебіторської заборгованості свідчить про найобґрунтованішу точку зору другої групи авторів, котрі характеризують дебіторську заборгованість як борги. Таким чином, дебіторська заборгованість – сума боргів юридичних і фізичних осіб підприємству. Дебіторська заборгованість є наслідком господарських операцій, що мали місце в минулому, але підлягають погашенню в майбутньому, оскільки по суті незавершеною залишається така угода. Однак, як нам здається, зрозумілішим було б таке визначення: “дебіторська заборгованість – це матеріальні ресурси, не оплачені контрагентами, або готівка, що вилучена у підприємства”.

На нашу думку, таке визначення відображає реальний стан дебіторської заборгованості. Слід також відзначити, що дебіторська заборгованість не може бути представлена адекватно реальному стану, бо не буде погашено повністю і в строк, а резервування можливих втрат тим паче не відзначається точністю.

Відвантажена з після оплатою продукція (виконані роботи, надані послуги), товари, авансово перераховані кошти тощо і вимоги, що виникають звідси, мають певні наслідки – зменшення майна і, як наслідок, - вилучення капіталу; замість грошей (активів реальних) у підприємства виступає вимога (квазіактив), яка, лише згодом, якщо вона несумнівна чи безнадійна, набуває майнової вартості, стає цінністю і спричинює наступне збільшення капіталу. Проте вилучення і повернення самого капіталу в бухгалтерській методології не проявляється; воно змішується з іншими капіталами: це є лише примноження майна у формі грошових коштів як погашення вимоги

(дебітора). На відміну від інших активів, які достатньо статичні (значною мірою залежні від технологічного процесу), дебіторська заборгованість за своєю економічною суттю достатньо варіабельний і динамічний елемент оборотного капіталу (на відміну від кредиторської, яка все ж більш значною мірою керується безпосередньо підприємством)[4, с.34]

Відповідно до стандарту, вимога (претензія) може виникати і внаслідок передання необоротних або оборотних матеріальних активів в обмін на матеріальні ресурси, надані послуги або виконані роботи в результаті здійснення бартерних операцій. Ця особливість вимагає виокремлення у складі дебіторської заборгованості, яка припадає на необоротні та оборотні активи за бартерними операціями.

А. Б. Борисов , О. І. Лаврушин, І. Бернар, Ж.-К. Коллі в економічних словниках борг (зобов'язання) характеризують як грошову суму, що взята в позику на строк на певних умовах і підлягає поверненню. Автори економічної енциклопедії за редакцією С.М.Мочерного визначають боржника як особу, що зобов'язана повернути борг. Тобто, з економічної точки зору борг (зобов'язання) трактується майже так само як кредит. Проте це неправомірно, так само, як і заборгованістю не можна назвати тільки грошові суми, що підлягають сплаті. Поняття “борг” вужче, ніж поняття “зобов'язання”. В юридичній літературі поняття “зобов'язання” визначено так: у силу зобов'язання одна сторона (боржник) зобов'язана вчинити на користь іншої сторони (кредитора) певну дію, а саме: передати майно, виконати роботу, сплатити гроші та інше або утриматися від певної дії, а кредитор має право вимагати від боржника виконання його обов'язку. Зобов'язання – це різновид цивільно-правових відносин, до яких входить право – у даному разі, право вимагати – і відповідний йому обов'язок, тобто – зміст зобов'язання становлять правила, вимоги кредитора і обов'язки боржника – дії або утримання від дій. Поняття боргу характеризує тільки дії[2,с. 25-26]

З бухгалтерсько-технічної точки зору однаково, чи розглядати динаміку кредиторської заборгованості за розрахунками як приріст залученого капіталу і власного майна (виникнення заборгованості), чи як зменшення чужого капіталу і власного майна (погашення заборгованості). Так, внаслідок придбання з післяплатою цінностей (товарів, матеріалів тощо), отримання кредиту, позики (набуття права власності на активи) відбувається збільшення майна і капіталу: збільшення майна об'єднується з іншими частинами майна (грошовими коштами) і залишається лише конкретним збільшенням чужого капіталу у формі боргу (кредитора).

Для підприємства-покупця між оплаченими і прокредитованими активами не існує ані найменшої різниці (на практиці їх, як правило, навіть не можна відрізнити). Підприємство набуло права власності і може розпоряджатися ними на власний розсуд: використовувати у своїй виробничій чи відразу, за певною вигодою продати. Тобто процес придбання фіксує факт появи продуктивно застосовуваного майна. Інакше це виглядає з капіталом, який під тиском юриспруденції представляє власний капітал, а у випадку кредитованих цінностей – борг. Борг є вимогою свого капіталу кредитором, але не є вимогою кредитованого товару. З цієї причини розрахунки проводяться за дисконтованою, а не початковою вартістю майнових цінностей (наприклад, кредит повертається з процентом).

Оплата боргу є його погашенням. Вона здійснюється через передання грошових коштів чи інших цінностей (бартер) і, як наслідок, - зменшується майно підприємства і його власний капітал.

Отримання кредиту, позики, слід розглядати аналогічно (деякі економісти прямо наголошують, що кредит примножує капітал). Банк має вимогу повернення свого капіталу (разом з процентами – його продуктивної енергії), а не переданих грошових коштів: зі зміною грошових одиниць в національній економіці, переході на євро країн Євросоюзу це стає найочевиднішим.

Чужі послуги в економічному відношенні зовсім не відрізняються від придбаних цінностей. Так, використовуючи працю найманих працівників, підприємство цим самим зобов'язується оплачувати надані ними послуги. Прострочення таких виплат тягне за собою кредиторську заборгованість по розрахунках з оплати праці.

У підприємств, крім названої існує ще інша кредиторська заборгованість – бюджету за усіма видами платежів, внесками до позабюджетних фондів, місцеві збори і платежі тощо. Така заборгованість зрівноважується з класичною кредиторською заборгованістю і, зазвичай, її не відрізняють від заборгованості постачальникам, підрядчикам тощо. Проте за своєю економічною сутністю – це суспільні вимоги і така заборгованість утворює, таким чином, лише тимчасово використовувані суспільні кошти, що функціонують на підприємстві до моменту настання розрахунків [13,с.84].

Отже, при розрахункових взаємовідносинах можливим є: примноження власного майна і капіталу (як енергія кредитного майна), що є перехідним (тимчасовим) збільшенням капіталу підприємства аж до оплати боргу; при оплаті боргу тимчасово збільшений капітал зменшується, що спричиняє зменшення власного майна і збільшення чужого.

Одночасне відображення наведених змін недосяжне для системи бухгалтерського обліку одного підприємства. Таке переливання капіталу з одного підприємства в інше знаходить відображення в системі рахунків як розмір дебіторської і кредиторської заборгованостей.

2. Експертна оцінка дебіторської та кредиторської заборгованості

Зважаючи на важливість правильного і достовірного обліку дебіторської та кредиторської заборгованості, питання контролю цих операцій є суттєвим і доцільним. Так, проведення експертизи розрахункових операцій розраховане на створення прозорої і ефективної системи обліку дебіторської та кредиторської заборгованості.

Мета експертизи дебіторської заборгованості:

1. Перевірка наявності і правильності оформлення первинних документів, що є підставою для записів.
2. Оцінка синтетичного та аналітичного обліку, правильності використання рахунків Плану рахунків.
3. Оцінка стану дебіторської заборгованості за встановленими критеріями.
4. Перевірка правильності розрахунків по дебіторській заборгованості (оплата коштами, векселями, застосування бартерних операцій, розрахунки іншими матеріальними цінностями).
5. Правильність оцінки дебіторської заборгованості, розрахунок величини резерву сумнівних боргів.
6. Перевірка належної класифікації дебіторської заборгованості і розкриття необхідної інформації в примітках до фінансової звітності.
7. Оцінка стану внутрішнього контролю дебіторської заборгованості.
8. Упевненість в порівнянності показників фінансової бухгалтерської і не бухгалтерської звітності (звіт голови правління, директора компанії, фінансового огляду та ін.) відносно дебіторської заборгованості [3, с. 54]

Процес проведення перевірки дебіторської заборгованості має певну послідовність.

На першому етапі експертизи потрібно отримати всю необхідну інформацію щодо реалізації продукції та виникнення і обліку дебіторської заборгованості. Збираючи загальні відомості щодо виникнення і обліку дебіторської заборгованості та правильності її оцінки, контролер визначає перелік інформації, яка має бути надана клієнтом або отримана самим контролером, а саме:

- ❖ перелік видів продукції (робіт, послуг), що реалізуються в кредит, встановлення обороту по кожному виду;
- ❖ кількість та адреси центрів по відвантаженню продукції;
- ❖ характеристика покупців і замовників (придбання продукції з метою продажу, для власних потреб, оптом, вроздріб, на експорт);
- ❖ список основних дебіторів;
- ❖ обсяг реалізації ;
- ❖ маркетингова політика;
- ❖ схема виставлення рахунків;
- ❖ елементи системи внутрішнього контролю за станом дебіторської заборгованості[6, с. 273-274]

Один із методів експертизи полягає у розрахунку прогнозного коефіцієнта середнього терміну дебіторської заборгованості у днях:

$$\text{Середня сума дебіторської заборгованості} / \text{сума продажу за рік} * 100 \%$$

Якщо середній термін дебіторської заборгованості суттєво відрізняється в одному періоді від інших, це може бути результатом бухгалтерської помилки або шахрайства. Тому необхідно здійснити контрольні процедури за суттю. Контролер - експерт повинен впевнитися в реальному існуванні залишків дебіторської заборгованості і з'ясувати, кому вони належать. Для цього вибірково окремим дебіторам надсилають листи-

запити з проханням підтвердити чи назвати суму заборгованості даному підприємству.

Після надсилання запитів треба обробити результати звіряння:

1. звірити одержані відповіді з документом (реєстром) контролю за запитами. Документ може мати наступний вигляд (таблиця 2)[1, с. 324.]

2. вивчити всі запити, які повернулись, не діставшись адресата. Якщо клієнт не знає адреси дебітора, достовірність заборгованості викликає сумніви.

3. якщо були надіслані позитивні запити, а відповіді не надійшли, треба надіслати повторний (другий) запит. Якщо на повторні запити теж не одержані відповіді, їх суми треба віднести до категорії виключення.

Таблиця 2

Реєстр контролю залишків для контролю дебіторської заборгованості

№	Назва дебітора	Сума заборгованості	Дата першого запиту	Дата повторного запиту	Дата одержання відповіді	Код Робочого документа
1	2	3	4	5	6	7

4. віднести до категорії виключення запити, які повернулися без підписів.

5. вивчити всі різниці та виключення. Пояснити їх.

У деяких випадках контролер приймає рішення про недоцільність надсилання підтверджень та застосовує альтернативні процедури з метою перевірки реальності дебіторської заборгованості. Причини прийняття такого рішення можуть бути різними. Наприклад, дебіторська заборгованість за відвантажену продукцію (товари) несуттєва для звітності, та контролер впевнений, що застосування запитів не буде ефективним.

До альтернативних процедур можна віднести перевірку погашення заборгованості після дати балансу. Якщо сплата заборгованості здійснена до моменту аудиторської перевірки, то її

реальність не викликає сумнівів. Іншою альтернативою може бути перевірка документів, на підставі яких відображена заборгованість (докази фактичної відправки товарів, надання послуг тощо).

Якщо для перевірки дебіторської заборгованості запити на підтвердження не використовуються, у робочих документах необхідно відобразити причини.

Контролер - експерт підтверджує не тільки реальність заборгованості, а й своєчасність її відображення. Тому необхідно виконати тести відсікання. Вони полягають у перевірці операцій з відвантаження у період перед датою балансу і після неї. Необхідно провести звірку дат зазначених у документах на відвантаження та у регістрах бухгалтерського обліку.

Експертиза дебіторської заборгованості здійснюється за програмою, яка включає наступні питання (таблиця 3).[1,с. 326]

Таблиця 3

Основні питання, що входять до програми контролю дебіторської заборгованості

Досліджуване питання	Джерело інформації
Визначення великих дебіторів і складання їхнього переліку	Регістри аналітичного обліку заборгованостей
Перевірка результатів проведення інвентаризації дебіторської заборгованості	Порівнювальні відомості, акти звірки
Направлення запитів на підтвердження заборгованості	Договори, регістри аналітичного обліку заборгованостей
Перевірка повноти і своєчасності оплати за відвантажені товари, надані послуги	Регістри синтетичного та аналітичного обліку, платіжні доручення, виписки банку, акти про приймання, накладні
Перевірка правильності розрахунків в іноземній валюті	Накладні, виписки банку по валютних рахунках, бухгалтерські довідки

Далі контролер здійснює контрольні процедури щодо перевірки дебіторської заборгованості за встановленими критеріями оцінки фінансової звітності.

Можливі порушення П(с)БО 10 “Дебіторська заборгованість”, які виявляються аудиторами при дослідженні документів, операцій і записів, наведені в таблиці 4[8,с. 97.]

Таблиця 4

Перелік порушень в обліку дебіторської заборгованості

№ з/п	Можливі порушення	Пункти Положен-ня (стандарту) бухгалтерського обліку, що пору-шуються
1	2	3
1.	Не визнання дебіторської заборгованості при визнанні доходу від реалізації, товарів, робіт, послуг. Відображення дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги без одночасного визначення доходу від реалізації	п. 6
2.	Віднесення дебіторської заборгованості, що виникає в ході нормального операційного циклу, або заборгованості, термін погашення якої менше 12 місяців з дати балансу, до складу довгострокової	п.4
3.	Відображення довгострокової заборгованості, на яку не нараховуються відсотки, за теперішньою вартістю	п. 12
4.	Резерв сумнівних боргів не нараховується для поточної дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги	п. 7
5.	Резерв сумнівних боргів нараховується на інші види дебіторської заборгованості, крім поточної за продукцію, товари, роботи, послуги	п. 7
6.	Резерв нараховується на всю поточну дебіторську заборгованість за продукцію, товари, роботи, послуги, в той час, як коефіцієнт визначається, виходячи з сумнівної дебіторської заборгованості	п. 9
7.	Безпідставне віднесення дебіторської заборгованості до сумнівної	п. 4
8.	За наявності резерву сумнівних боргів списання дебіторської заборгованості за продукцію, товари, роботи, послуги здійснюється не за рахунок резерву сумнівних боргів	п. 11
9.	Безпідставне віднесення дебіторської заборгованості до складу безнадійної	п. 14

До типових порушень, що зустрічаються під час перевірки дебіторської заборгованості, крім вище зазначених, можна віднести ще наступні:

1. списання недостач та крадіжок за рахунок збільшення дебіторської заборгованості;
2. заміна виписок банку іншими або виправлення сум, що свідчать про погашення дебіторської заборгованості;
3. зарахування отриманих сум дебіторської заборгованості на погашення заборгованості невідповідних дебіторів;
4. неправомірне здійснення бартерних операцій для погашення дебіторської заборгованості;
5. невідповідність даних синтетичного і аналітичного обліку дебіторської заборгованості;
6. неправильне оформлення або відсутність договорів, що стали підставою для відвантаження продукції і виникнення дебіторської заборгованості;
7. запис дебіторської заборгованості по фіктивних рахунках неіснуючих покупців або по фіктивних нетоварних операціях;
8. шахрайство із сумами дебіторської заборгованості підзвітних осіб (списання її без підстав і документального підтвердження на загальногосподарські витрати).

Мета експертизи кредитів та позик – з'ясувати, чи:

- операції по кредитах та позиках, що відображені в обліку, реальні;
- залишки, представлені в бухгалтерському балансі підприємства, відповідним чином відображають стан заборгованості по кредитах та позиках;

- кредити належним чином класифіковані.
- бухгалтерський облік операцій кредитів і позик ведеться правильно.

Предметом експертизи кредитів та позик є правові основи надання кредитів, їх використання та повернення.

Послідовність експертизи банківських кредитів представлена на рис. 1 [12, с. 136]

Рис..1 Послідовність проведення експертизи банківських кредитів

Експерт повинен перевірити наявність договорів кредитування на відповідність умов, що ними передбачені, діючому законодавству.

Окремим аспектом експертизи є вивчення цільового використання кредиту. Необхідно перевірити, чи не використовувався кредит на покриття збитків господарської діяльності або на формування та збільшення статутного фонду.

Експерт також повинен перевірити повноту, своєчасність погашення кредиту, правильність нарахування відсотків відповідно з умовами кредитного договору.

Якщо кредит надано в іноземній валюті, додатково перевіряється: правильність відображення операцій у національній валюті та розрахунок курсової різниці.

Програма контролю кредитів та позик повинна включати наступні питання (табл. 5).[1,с. 332]

Таблиця 5

Основні питання програми контролю та їх інформаційне забезпечення

Досліджуване питання	Джерело інформації
Перевірка документального забезпечення наданих та одержаних кредитів і позик	Протоколи зборів власників, керівництва, листування з кредиторами та позичальниками, договори про надання кредитів та позик
Перевірка правильності класифікації кредитів та позик на довгострокові та короткострокові	Договори про надання кредитів, дані бухгалтерського обліку
Перевірка цільового використання кредитів	Договори про надання кредитів, первинні бухгалтерські документи
Перевірка повноти та своєчасності погашення кредитів та позик	Договори про надання кредитів, розрахунки відсотків, бухгалтерські довідки
Перевірка правильності застосування курсу валюти при відображенні у національній валюті одержання і погашення кредитів, наданих в іноземній валюті; перевірка правильності визначення курсових різниць	Договори про надання кредитів, курси валют, розрахунки, бухгалтерські довідки, відомості, журнали, машинограми тощо
Перевірка даних реєстрів обліку кредитів	Відомості, журнали, машинограми тощо

Мета експертного дослідження кредиторської заборгованості полягає у підтвердженні реальності та достовірності сум, відображених у фінансовій звітності, а також у з'ясуванні повноти відображення зобов'язань.

У процесі кредиторської заборгованості з'ясовуються:

- ❖ причини, давність виникнення заборгованості, та реальність її погашення у встановлений термін;
- ❖ відповідність документального оформлення операцій вимогам нормативних актів;
- ❖ правильність класифікації наявної заборгованості;
- ❖ повнота відображення операцій, за якими виникають зобов'язання, у бухгалтерському обліку та фінансовій звітності.

На першому етапі контролеру необхідно отримати всю інформацію щодо виникнення і відображення зобов'язань у підприємства:

1. перелік видів запасів та категорій робіт, послуг, які придбаваються з відстрочкою платежу;
2. кількість та адреси постачальників, підрядників, їх характеристика;
3. список основних постачальників, підрядників;
4. обсяг закупок та виставлених рахунків;
5. загальна схема виставлення рахунків

Контроль розрахунків з кредиторами доречно проводити аналогічно контролю дебіторської заборгованості, тобто методом надіслання запитів.

За встановленими критеріями оцінки фінансової звітності контролер повинен дослідити зобов'язання підприємства на предмет відповідності встановленим принципам. [5, с. 7-8]

Програма контролю кредиторської заборгованості повинна включати наступні питання (табл. 6)[1,с.334]

Таблиця 6

Основні питання програми експертизи кредиторської заборгованості та їх інформаційне забезпечення

Досліджуване питання	Джерело інформації
Визначення великих кредиторів і складання їхнього переліку	Регістри аналітичного обліку

Перевірка результатів інвентаризації кредиторської заборгованості.	Порівнювальні відомості, акти звірки
Направлення запитів на підтвердження заборгованості	Договори, реєстри аналітичного обліку заборгованості
Перевірка повноти і своєчасності оплати рахунків	Реєстри синтетичного та аналітичного обліку, виписки банку
Звірення рахунків, накладних, актів, отриманих від постачальників, з даними складського і бухгалтерського обліку	Акти про приймання, накладні, платіжні доручення, виписки банку, журнали-ордери, відомості аналітичного обліку
Перевірка правильності розрахунків в іноземній валюті	Накладні, виписки банку по валютних рахунках, бухгалтерські довідки

Можливі порушення П(с)БО 11 “Зобов’язання” які виявляються аудитором при дослідженні документів, операцій і записів, наведені в таблиці 7. [1, с. 335]

Таблиця 7

Перелік можливих порушень в обліку кредиторської заборгованості

№ з/п	Можливі порушення	Пункти Положення (стандарту) бухгалтерського обліку, що порушуються
1	2	2
1	Порушення умов визнання зобов’язання довгостроковим: <ul style="list-style-type: none"> • первісний термін погашення був меншим 12-ти місяців; • відсутність до затвердження звітності угоди про переоформлення зобов’язання на довгострокове 	п. 8
2.	Відображення в балансі довгострокових зобов’язань, на які нараховуються відсотки за умовою погашення, а не за теперішньою вартістю	п. 10
3.	Порушення вимоги віднесення довгострокових зобов’язань, до погашення яких залишилося менше 12-ти місяців, до складу поточних	п. 11
4.	Визначення суми забезпечень без врахування очікуваного відшкодування	п. 16
5.	Покриття витрат, для яких забезпечення не створювалось	п. 17

До типових порушень при здійсненні операцій з зобов'язаннями на підприємстві можна також віднести:

1. невідповідність сум, зазначених у первинних документах, що є підставою виникнення зобов'язання, даним в облікових регістрах, звітності;
2. невідповідність даних синтетичного та аналітичного обліку зобов'язань;
3. неправомірне здійснення бартерних операцій для погашення зобов'язань;
4. приховування зобов'язань відображенням у балансі згорнутого сальдо;
5. неправильне оформлення або відсутність угод, що стали підставою для отримання товарів і виникнення зобов'язань;
6. неправильна кореспонденція рахунків

Важливим питанням контролю дебіторської та кредиторської заборгованості є контроль за розрахунками з оплати праці, який охоплює операції з нарахування та виплати заробітної плати, а також:

- ❖ контроль розрахунків з прибуткового податку;
- ❖ контроль розрахунків за пенсійним та соціальним страхуванням;
- ❖ контроль розрахунків за виконавчими листами тощо.

Під час експертизи необхідно перевірити:

1. наявність колективної угоди, положення про оплату праці, затвердженого штатного розкладу, затверджених тарифів та розцінок;
2. наявність первинних документів з обліку робочого часу та оплати праці;
3. правильність застосування тарифів та розцінок;
4. правильність нарахування заробітної плати за фактично відпрацьований час;

5. правильність класифікації операцій з оплати праці, тобто віднесення на рахунки відповідних витрат;
6. правильність утримання із заробітної плати прибуткового податку та внесків на обов'язкове пенсійне і соціальне страхування;
7. правильність відрахування обов'язкових платежів за рахунок підприємства та віднесення на відповідні рахунки витрат;
8. повноту та своєчасність перерахування утриманих і нарахованих податків та зборів;
9. своєчасність виплати заробітної плати;
10. правильність нарахування допомоги за період непрацездатності;
11. правильність нарахування заробітної плати за період відпустки;
12. правильність виплати заробітної плати;
13. відповідність даних, відображених у фінансовій звітності, реальному стану розрахунків з оплати праці [8]

3. Особливості організації проведення процесу експертизи на підприємстві внутрішнім аудитором

В умовах корпоратизації і акціонування внутрішній аудит набуває дедалі більшого значення. Він стає одним з основних інструментів підвищення ефективності управління підприємств різних організаційно-правових форм і особливо акціонерних товариств.

Серед всіх елементів управління (прогнозування, планування, контроль, аналіз) саме контроль дає реальну оцінку стану підприємства. Саме тому в умовах ринкових перетворень необхідно вдосконалювати контрольну функцію управління впровадженням внутрішнього аудиту. Потреба у створенні служби внутрішнього аудиту продиктована тим, що власник чи керівник хоче знати про реальний стан справ на підприємстві [10, с.46]

Потреба у внутрішньому аудиті зумовлена також тим, що верхня ланка управління не займається безпосередньо контролем повсякденної діяльності підприємства, в зв'язку з чим воно відчуває потребу в інформації, що формується на низовинному рівні. Менеджери не мають достатнього часу, щоб перевірити виконання вказівок, і часто не володіють специфічними інструментами такої перевірки. Тому вони не можуть своєчасно виявити недоліки і відхилення. Внутрішні аудитори допомагають їм—забезпечують захист від помилок і зловживань, визначають можливості усунення майбутніх недоліків чи нестач, допомагають ідентифікувати слабкі сторони в системах управління.

Функції внутрішнього аудиту визначаються керівництвом або власником підприємства залежно від змісту і специфіки його діяльності, обсягів, показників, системи управління. Однак можна виділити ряд типових функцій, притаманних внутрішньому аудитору і відмінних від зовнішнього аудиту, незалежно від особливостей діяльності підприємства, на якому він проводиться, зокрема:

- зменшення ризиків у проведенні операцій, пов'язаних з ефективним використанням ресурсів;

- вивчення стану бухгалтерського обліку і внутрішнього контролю, їх моніторинг та розроблення рекомендацій щодо удосконалення цих систем;
- дослідження бухгалтерської й оперативної інформації, включаючи експертизу засобів і способів, що використовуються для визначення, оцінки, класифікації такої інформації, і складання на її базі звітності, а також спеціальне вивчення окремих статей звітності;
- перевірку виконання законів та інших нормативних актів, а також вимог облікової політики, інструкцій, рішень і вказівок керівництва або власників;
- оцінку ефективності механізму внутрішнього контролю, вивчення й оцінку контрольних процедур у структурних підрозділах підприємства;
- перевірку наявності, стану і забезпечення збереження майна;
- роботу над спеціальними проектами і контроль за окремими елементами структури внутрішнього контролю;
- оцінку використовуваного підприємством програмного забезпечення;
- спеціальні службові розслідування окремих випадків, за завданням керівника;
- координація своєї діяльності з діями незалежних аудиторських фірм під час проведення зовнішнього аудиту;
- складання та надання висновків і звітів при проведенні перевірки;
- розроблення і подання пропозиції щодо усунення виявлених недоліків і пропозицій з підвищення ефективності управління.

Наповнення функцій внутрішнього аудиту конкретним змістом залежить від особливостей діяльності підприємства і має здійснюватися тим органом управління, якому підпорядковується служба внутрішнього аудиту.

Завдання конкретної служби можуть бути різними залежно від специфіки

роботи підприємства, від особливостей його організаційної структури і від завдань, які ставить перед собою адміністрація в даний момент. Вивчаючи завдання, які стоять перед службою внутрішнього аудиту, необхідно врахувати відмінності між внутрішнім аудитом та ревізією. Стосовно завдань, які стоять перед ними, можна зазначити наступне. Насамперед, служба внутрішнього аудиту повинна здійснювати періодичний контроль за фінансово-господарською діяльністю окремих підрозділів. Основна послуга, яку надають внутрішні аудитори— перевірка достовірності бухгалтерської (фінансової) звітності. Внутрішні аудитори повинні перевіряти звітність підрозділів і всієї організації в цілому. Складання висновку є одним із результатів контролю за діяльністю окремих структур, виявлення відповідності бухгалтерської звітності цих структур і всієї організації в цілому даним бухгалтерського обліку.

Важливим завданням служби внутрішнього аудиту є фінансово-економічний аналіз діяльності підприємства і розроблення її фінансової стратегії. Це дає змогу підвищити ефективність роботи окремих підрозділів і організації в цілому, сприяє виконанню основної мети, поставленої перед внутрішнім аудитом. Консультативні послуги щодо бухгалтерського обліку і оподаткування, а також у питаннях права є важливими напрямками внутрішньої аудиторської служби. Упровадження ефективної достовірної та повної інформації системи управління для своєчасного виявлення й усунення недоліків.

У результаті перевірки, аналізу і консультування з боку служби внутрішнього аудиту підприємство буде підготовлене до перевірки зовнішніми аудиторами, податковою інспекцією та іншими органами зовнішнього контролю.

Завдання, які повинні виконувати внутрішні аудитори, визначають функції внутрішнього аудиту, а також професійно-кваліфікаційний склад цієї служби.

За обсягами роботи внутрішній аудит поділяється на загальний і

локальний – за окремими напрямками аудиту (технології, бухгалтерського обліку).

Згідно з міжнародним нормативом "Використання результатів роботи внутрішнього аудитора" внутрішній аудит здійснюється за такими напрямками:

- аналіз системи обліку і внутрішнього контролю;
- вивчення бухгалтерської (фінансової) й операційної інформації (за окремими статтями витрат, залишків на бухгалтерських рахунках та ін.);
- вивчення економічності й ефективності управлінських рішень на різних рівнях господарювання;
- аналіз адекватності політики у сфері менеджменту;
- оцінка якості інформації;
- розроблення проектів управлінських рішень;
- проведення стратегічного аналізу;
- розроблення фінансових прогнозів.

Для вирішення цих питань аудитор повинен бути компетентним, що виражається у відповідності підготовки і досвіду спеціаліста масштабу і складності завдань за умови високої якості виконаної роботи.

Принципи внутрішнього аудиту це - цілісність, об'єктивність, конфіденційність, майстерність і компетентність. Робота, яку виконують аудитори, документується і планується. Усі ці роботи, звичайно, можуть бути виконані зовнішніми аудиторами, але за окремим договором і за окрему плату. Якщо взяти до уваги вартість аудиторських послуг, то оплата всього комплексу робіт з аудиту суттєво збільшить собівартість виконуваних підприємствами робіт чи послуг і відповідно знизить прибуток.

Аудитори можуть виконувати й інші обов'язки (зокрема, щодо контролю правильності оцінки майна, мінімізації витрат на виробництво, аналізу фінансово-господарської діяльності, оптимізації оподаткування, автоматизації обліку і складання звітності тощо).

Отже, основною особливістю внутрішнього аудиту є те, що він виконується під час здійснення і документального оформлення господарських операцій, що дає змогу своєчасно виявити недоліки в роботі і вжити відповідних заходів щодо їх попередження.

Крім того, наявність служби внутрішнього аудиту підвищує довіру з боку зовнішніх аудиторів до звітності клієнта, оскільки вони вже заздалегідь передбачають наявність високоефективної системи бухгалтерського обліку і контролю, здатної перешкоджати виникненню порушень.

Наукове обґрунтування внутрішнього аудиту передбачає розробку етики і стандартів внутрішнього аудиту. Стандарти впроваджуються з метою регулювання роботи служби внутрішнього аудиту щодо виконання покладених на неї функціональних обов'язків. У цих стандартах загальноприйняті вимоги до аудиторської діяльності скориговані з урахуванням специфіки внутрішнього аудиту. Стандарти професійної практики мають рекомендаційний характер, оскільки внутрішній аудит - це внутрішня справа підприємства, а в умовах ринкової економіки втручання у діяльність економічних суб'єктів обмежене. Увесь комплекс стандартів поділений на п'ять розділів, в яких визначені основні концепції внутрішнього аудиту. Необхідно зауважити, що вимоги стандартів періодично оновлюються у Положеннях про стандарти внутрішнього аудиту. Кожний із п'яти розділів містить один загальний стандарт, який конкретизований у спеціальних стандартах. Так, перший розділ "Незалежність" містить загальний стандарт: внутрішні аудитори повинні бути незалежними від структурного підрозділу, який вони перевіряють.

Вимоги до незалежності внутрішніх аудиторів розкриті у директивах з двох спеціальних стандартів - "Організаційний статус" (для ефективного виконання аудиторських завдань необхідний відповідний організаційний статус відділу внутрішнього аудиту) і "Об'єктивність" (у процесі здійснення аудиту внутрішніми аудиторами слід дотримуватись принципу

об'єктивності).

Аналогічно побудовані й решта розділів стандартів професійної практики внутрішнього аудиту: "Професійний досвід", "Сфера внутрішнього аудиту", "Здійснення внутрішнього аудиту", "Управління відділом внутрішнього аудиту".

Вимоги до професійних здібностей внутрішніх аудиторів розглядають на двох рівнях: щодо відділу внутрішнього аудиту (стандарти "Штат"; "Знання, навички, дисципліна"; "Нагляд за роботою") та щодо окремого внутрішнього аудитора (стандарти "Відповідність стандартам професійної поведінки", "Знання, навички, дисципліна", "Взаємовідносини аудиторів і надання інформації", "Продовження навчання", "Належна професійна ретельність"). Важливими є директиви стандарту взаємовідносини аудиторів і надання інформації; для внутрішніх аудиторів - це уміти спілкуватися й ефективно обмінюватися інформацією. Ця вимога найкраще відображає мету діяльності внутрішніх аудиторів у міжнародній практиці - допомогти керівництву і працівникам підприємства добре виконувати свої обов'язки. Крім того, від вміння внутрішніх аудиторів отримувати інформацію залежать продуктивність перевірки, а чітке і зрозуміле подання результатів внутрішнього аудиту сприяє впровадженню розроблених внутрішніми аудиторами відповідних рекомендацій. Сферу внутрішнього аудиту окреслюють п'ять стандартів: "Достовірність і повнота інформації", "Узгодженість з політикою, планами, процедурами, законами і нормативами", "Збереження активів", "Раціональність і ефективність використання ресурсів" і "Досягнення цілей операційної діяльності і програм". Крім перевірки правильності відображення фінансово-господарської діяльності підприємства у системі обліку та забезпечення збереження матеріальних цінностей, що входить до завдань вітчизняних контрольно-ревізійних підрозділів, внутрішні аудитори за кордоном широко залучаються до визначення раціональності використання ресурсів та

контролю за дотриманням законодавчих і нормативних вимог у процесі господарювання.

Внутрішні аудитори зобов'язані планувати кожен аудиторський перевірку (МСА 300 "Планування аудиту"); їм необхідно нагромаджувати, аналізувати, інтерпретувати і документально фіксувати отриману інформацію для підтвердження її результатів (стандарт "Перевірка й оцінка інформації"). Звітувати за результатами аудиторської перевірки (стандарт "Подання результатів") і контролювати реалізацію наданих рекомендацій (стандарт "Упровадження результатів внутрішнього аудиту"). Специфіка стандартів професійної практики внутрішнього аудиту полягає у наявності вимог щодо якості керівництва внутрішніми аудиторами, яким присвячений 5-й розділ: "Управління відділом внутрішнього аудиту". Відповідно до положень стандарту "Мета, права й обов'язки" керівник відділу внутрішнього аудиту зобов'язаний сформулювати положення про мету діяльності, обов'язки і відповідальність внутрішніх аудиторів. До обов'язків керівника відділу внутрішнього аудиту належить документальне оформлення політики і процедур керування відділом (стандарт "Політика і процедури"), формування програми підбору і розвитку трудових ресурсів відділу внутрішнього аудиту (стандарт "Управління і розвиток трудових ресурсів"). Ефективність функціонування служби внутрішнього аудиту досягається через реалізацію спеціальної програми підтвердження якості проведення аудиту.

На підставі міжнародних стандартів внутрішнього аудиту Національним банком України розроблено і впроваджено Національні стандарти внутрішнього аудиту в банках, що знайшли відображення в Методичних вказівках із застосування стандартів внутрішнього аудиту в комерційних банках України (постанова НБУ від 20.07.99р. №358).

У нашій країні також створено у жовтні 2000 року Інститут внутрішніх аудиторів. Перед ним стоять такі важливі завдання:

- ❖ визначити наукове обґрунтування внутрішнього аудиту як соціального явища;
- ❖ законодавчо закріпити положення професії внутрішнього аудитора на ринку трудових ресурсів України.

Внутрішній аудит з метою досягнення максимальних результатів має провадитись у певній послідовності. Така послідовність відображена на рисунку 2.

Рис. 2. Модель процесу внутрішнього аудиту

Відсутність єдиних стандартів діяльності внутрішніх аудиторів підприємств змушує фахівців служб внутрішнього аудиту використовувати зарубіжний досвід проведення внутрішнього аудиту, а також методики здійснення ревізій підприємств державної форми власності, розроблені в період командно-адміністративної економіки.

ВИСНОВОК

Фінансово-економічна стабільність та пошук додаткових джерел поповнення обігових коштів, розроблення програми погашення кредиторської та дебіторської заборгованостей може забезпечити належне місце на ринку, а також шанси на майбутнє для товариства.

Отже, для покращення тієї частини облікової системи підприємства, що стосується розрахунків з дебіторами і кредиторами, необхідно:

- поліпшення форм реєстрів синтетичного і аналітичного обліку розрахунків з дебіторами. Проектуючи форми реєстрів аналітичного обліку важливо добре уявити об'єкт обліку і знати вимоги, що до нього висуває керівництво підприємства. У кожному з типів облікових реєстрів треба таким чином організувати аналітичний облік, щоб можна було б швидко підбивати підсумки за певними групами необоротних активів, запасів тощо; відкривати без проблем нові аналітичні рахунки і закривати старі; контролювати статті та елементи витрат на виробництво готової продукції тощо. Нові відомості щодо контролю різних видів заборгованості запропоновані нами у другому розділі роботи.
- удосконалити методологічну базу;
- підвищити рівень технічного та матеріального забезпечення обліку;
- здійснювати підготовку і схвалення економічно доцільних планів розвитку на підприємстві обліку, економічного контролю;
- пошук та експериментування на підприємстві щодо нових методик, форм документів, способів організації бухгалтерського обліку;
- автоматизувати найбільш трудомісткі ділянки обліку розрахунків з дебіторами і кредиторами;
- здійснювати контроль розрахункової та фінансової дисципліни.

Контроль за дотриманням розрахункової дисципліни—це систематичне спостереження за своєчасністю пред'явлення до оплати рахунків покупцям, оплати цих рахунків покупцями, дотримання строків оплати продукції заготівельними організаціями, за своєчасністю розрахунків з бюджетом, органами соціального страхування, працівниками підприємства, підзвітними особами, депонентами та іншими дебіторами і кредиторами. Такий контроль базується на щоденному перегляді виписок банку, записів у регістрах бухгалтерського обліку.

Контроль за дотриманням фінансової дисципліни—це систематичне спостереження за виконанням фінансового плану по податках, зборах і внесках до державних цільових фондів, своєчасним погашенням кредитів банку, дотриманням строків позовної давності по відношенню до дебіторів, своєчасним внесенням у бюджет сум не забезпечених вимогами кредиторської заборгованості. Цей контроль ґрунтується на перегляді п'ятиденних або декадних строків платежів по фінансовому плану, строків погашення позик банку тощо. Доцільним для підприємства є впровадження у штаті підприємства посади внутрішнього аудитора, оскільки дана економічна одиниця є акціонерним товариством і є предметом обов'язкового аудиту. Таке нововведення сприятиме підготовці підприємства до проведення зовнішнього аудиту, а також сприятиме постійному надходженню інформації для прийняття управлінських рішень.

Список використаної літератури

1. Аудит. Методика документування. Колектив авторів. За заг. ред. академіка АЕНУ, д.е.н., проф. І.І. Пилипенка. – К.: Інформаційно-видавничий центр Держкомстату України. – 2003.
2. Білик М. Управління дебіторською заборгованістю підприємства// Фінанси України. – 2003. - № 12. – с.24-37.
3. Калюга О. Контроль розрахунків з підзвітними особами// Вісник податкової служби України. – 2003. – жовтень (№ 37). – с.53-62.
4. Методы управления дебиторской заборгованости// Финансовая консультация. – 2003. - № 7-8. – с.33-36.
5. Недера Р.В. Аудит позик// Аудитор України. – 2004. - № 2. – с.7-8.
6. Облік, аналіз і аудит: Навч. Посібник/ Т.М. Серікова, В.Д. Понікаров, Є.П. Кожанова, І.П. Отенко. – Харків, Вид-во “ІНЖЕК”, 2003. – 380 с.
7. Організація бухгалтерського обліку: Підручник/Ф.Ф. Бутинець, С.М. Лайчук, О.В. Олійник, М.М. Шигун. – 3-тє вид., перероб. і доп. – Житомир: ПП “Рута”, 2002. –592с.
8. Петрик О.А. Аудит: методологія і організація. – Київ: КНЕУ, 2003. – 260с.
9. Соколов Я.В. Бухгалтерский учет: от истоков до наших дней. Учебное пособие для вузов. – М.: Аудит, ЮНИТИ, 1996. – 638с.
10. Сопко В.В.,Верхоглядова Н.І., Шило В.П., Ільїна С.Б. Організація і методика проведення аудиту. – Київ: Професіонал, 2004. – 624с.
11. Ткаченко Н.М. Бухгалтерський фінансовий облік на підприємствах України: Підручник. – К.: А.С.К., 2003. – 784с.
12. Усач Б.В. Аудит: Навчальний посібник. – Київ: Знання-Прес, 2003. – 223с.
13. Яремко І.Й. Економічні категорії в методології обліку: Монографія. – Львів: Каменярь, 2002. – 192с